

❑ *Sovet hakimiyyəti illərində milli kinomuzun üzləşdiyi çətinliklər barədə çox yazılıb. O dövrdə istehsal olunan filmlərimiz Moskvanın nəzarətindən keçdiyindən milli dəyərlərimizin əks olunduğu filmlərdən həmin epizodlar çox vaxt qayçılanırdı. Elə 1945-ci ildə ekranlara çıxan Arşın mal alan filmi də belə bir ağırlı tale yaşamışdı. Film Moskvada təhvil verilərkən kino mütəxəssisləri tərəfindən ona münasibət heç də birmənalı olmamışdır. SSRİ Kinematografiya Komitəsinə təhvil verilərkən Moskvadakı Bədii Şura üzvləri filmi nəinki möhkəm tənqid etmiş, hətta yaradıcı qrupun üzvlərini Sibirə sürgün etməklə hədələmişdilər.*

Filmin quruluşçu rejissoru R.Təhmasib yazırdı: Arşın mal alan ı Moskvaya təhvil verməyə aparmışdıq. Moskvada vəziyyət çox ağır idi. Bəzi küçələrdə hələ də gediş-gəliş bərpa edilməmişdi. Filmi qəbul edən komissiya bəzi üzvləri bizi soyuq qarşıladılar. Baxışdan sonra bizi hətta məzəmmət edənlər də oldu. Açıqca deyirdilər ki, bu vurhavadır heç Arşın mal alan yeridir?!

O vaxt Azərbaycanın kino naziri, Xalq şairi Rəsul Rza idi. Şuranın iclasında o da iştirak edirdi. Sonralar o, həmin anları xatırlayaraq yazırdı: Filmə baxandan sonra xüsusi müzakirə otağına yığışdıq. Orada filmin müəlliflərindən başqa, nazir, nazir müavini, məsul işçilərdən bir qrup, bədii şura üzvləri, Moskvanın məşhur rejissorları vardı. Film haqqında müxtəlif fikirlər oldu. Xan, bəy məişətinin idealizəsi, reklam şəkillərinə bənzər çəkiliş və bu

kimi fikirlər söyləndi. Amma müsbət fikir söyləyənlər də az olmadı. Azərbaycan kino işçiləri əsassız tənqidləri, bəzi yekəxana ağızbüzmələri cavabsız qoymadılar...

Məsələ burasındadır ki, elə ağızbüzmələri cavabsız qoymayan R.Təhmasib və Rəsul Rzanın özü idi. Həmin iclasda sovet kinosunun məşhur rejissorları M.Romm, N.Oxlopkov və digərləri çıxış edib deyirdilər: Bu filmi çəkməkdə nə məqsəd güdmüsünüz? , Yəni demək istəyirsiniz ki, inqilabdan əvvəlki həyat ekrandakı kimi gözəl olub? , Aktyorların başına brialin çəkib par-par parıldatmaqla alverçiləri sovet adamlarına qarşı qoymaq istəmisiniz? və sair.

Atılan daşların əksəriyyəti bir rejissor kimi R.Təhmasibə tuşlanmışdı. Buna baxmayaraq, rejissor da, nazir də onların replikalarını cavabsız qoymurdular. Bədii şuranın üzvü olan

bir general hətta öz nifrətini gizlədə bilməyib demişdi: Bu filmdən Sibir iyi gəlir . Rəsul Rza üzünü hərbiyə tutaraq özünü güclə ələ alıb belə cavab vermişdi: Bilmirəm sizə necə müraciət edim, vətəndaş deyim, cənab deyim, ya nə, bunu bilmirəm. Amma bir şeyi çox dəqiq bilirəm: yaxşı ki, siz kinematografiyaya rəhbərlik etmirsiniz . Rejissor R.Təhmasib də həmin an generala öz kəskin cavabını belə bildirmişdi: Yoldaş general, xahiş edirəm, bizim filmi iyləməyəsiz! .

Kinoşünas Ayaz Salayev SSRİ Xalq artisti,dünya şöhrətli sovet kinorejissoru Sergey Eyzenşteynin şurada Azərbaycan filmi necə müdafiə etməsi barədə mətbuatda yazı vermişdir.

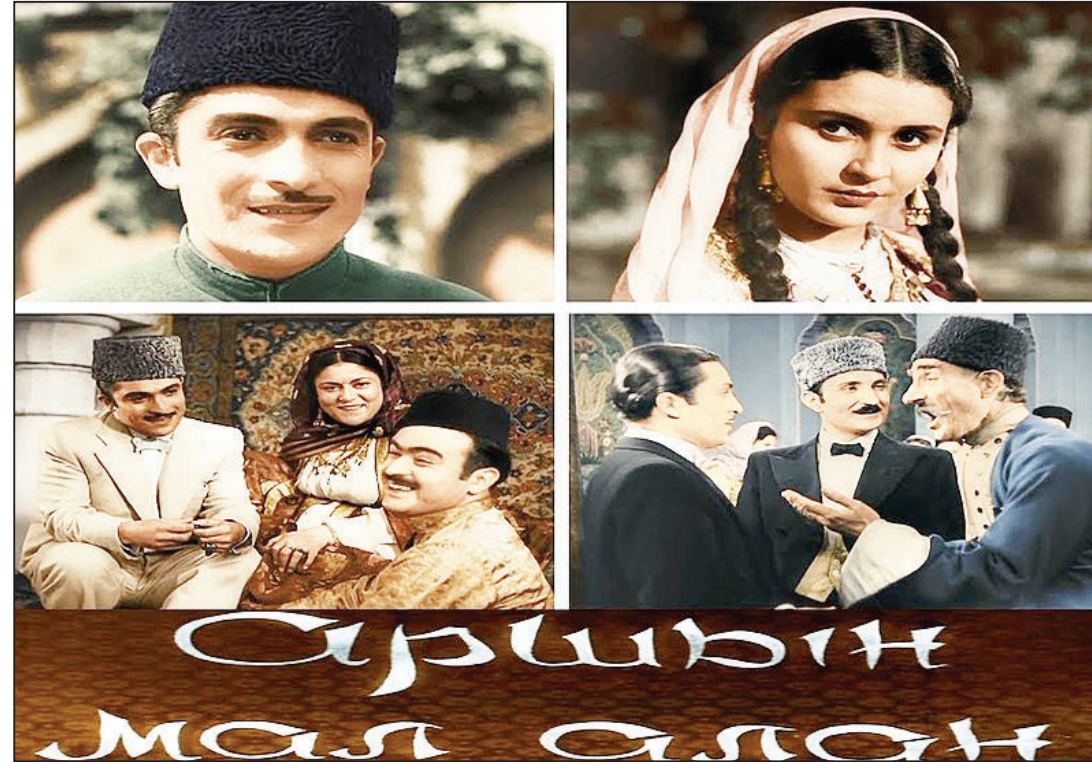
R.Təhmasib də S.Eyzenşteynin onları necə müdafiə etmələri barədə yazmışdı: Müzakirələrin qızğın vaxtında Sergey Eyzenşteyn bizə yanaşdı və üzünü Rəsul Rzaya tutaraq dedi: Narahat olmayın, film uğur qazanacaq . R.Rza: Sergey Mixayloviç, niyə siz çıxış etmədiniz? Eyzenşteyn başının işarəsi ilə adamları göstərərək çox yumşaq bir

tərzdə dedi: Əzizim, mən nə deməliydim ki? Sonra üzünü mənə tutub dedi: Təhmasib, narahat olmayın. Siz yaxşı film çəkmişiniz .

Bədii Şuradan sonra Rəsul Rza S.Eyzenşteynlə şəxsən tanış olmuşdu. O, Rəsul Rzaya demişdi: Mən sizi tanıyırdım. Şeirlərinizdən bəzilərini oxumuşam. Bu gün sizin cavablarınızın xoşuma gəldi-- sakit, ironik . Bir qədər sükutdan sonra Eyzenşteyn əlavə etmişdi: Nigaran olmayın, film yaxşıdır. Sadəlik onun nöqsanı yox, dəyərli cəhətidir. Sonra bir daha təkrar etmişdi: Xalq bu filmi bəyənəcək, sevməkdir .

S.Eyzenşteynin həmin iclasda çıxış edib fikir söyləməməsinin səbəbi vardı. Birincisi, ona görə ki, o vaxtlar kino işçilərindən bir qrupu onun əleyhinə kampaniyaya başlamışdılar, onun özünü də, sənətini də gözədən salmağa çalışırdılar. Ona görə Sergey Mixayloviç bu adamlara baş qoşmaq istəmirdi. İkincisi, o, mübahisə etməyi sevmirdi. Bilirdi ki, sözü keçməyəcək.

Bundan sonra Arşın mal alan ÜİK(b)P MK katibi A.Jdanovun

iştirakı ilə daha bir yığıncaqda müzakirə olundu. Bu dəfə yığıncağa filmin yaradıcılarından heç kim dəvət olunmamışdı. Həmin yığıncaqda iştirak edən Moskva kinematografçılarından birinin rejissor M.Əliliyə dediyinə görə, Jdanov da Arşın mal alan ın

nüfuzlu tənqidçilərinə qoşularaq, deyilən iradlarla razı olduğunu bildirmişdi. Lakin Stalin Arşın mal alan a baxarkən Jdanov və daha bir neçə nəfər zalda imiş. Ekranada hadisələr bir-birini əvəz etdikcə Stalin gülməkdən özünü saxlaya bilmirdi, uğunub

gedirdi. Bunu görən Jdanov Stalinə deyibmiş: Mən yoldaşlara deyirdim ki, bu, çox gözəl filmdir, əla kinokomediyadır. Amma onlar elə öz sözlərinin üstündə dururdular .

Məsələ burasındadır ki, Arşın mal alan Stalinin ən

sevdiyi operettalarından biri idi. Stalin bu tamaşaya hələ 1938-ci ildə Moskvada keçirilmiş Azərbaycan incəsənəti oğünlüyündə baxmışdı. O vaxt Əsgərin partiyalarını Bülbül oxuyurdu. Üzeyir bəy danışdı ki, baxışdan sonra incəsənət xadimlərinin şərfinə təmtəraqlı ziyafət verildi. Üzeyir bəy Stalinlə Molotovun arasında oturmuşdu. İosif Vissarionoviç gözlənilmədən bəstəkara tərəf əyilib arşın malçıdan mahnı oxudu və dedi: Mən hələ Tiflisdə yaşadığım illərdən bu əsərlə tanışam. Həmin komediyanın ürəyəyan mahnılarını bütün Gürcüstanın necə oxuduğunu xatırlayıram .

Rejissor R.Təhmasibin dediyinə görə, bundan sonra film əvvəlcə Moskvanın iki kinoteatrında ekrana buraxıldı. Camaatın böyük axınını görən kino rəhbərliyi filmin nüsxələrini çoxaldıb digər kinoteatlara da verdi. Beləliklə, daha 18 kinoteatrdan arşınmalçının səsi eşidildi. İllər ötdükcə film Arşın mal alan , Çadra altında məhəbbət adı ilə dünyanın 130-dan artıq ölkəsində nümayiş etdirildi, filmin yaradıcılarına böyük şöhrət qazandırdı.

Bir il sonra filmə Stalin mükafatı verildi.

Arşın mal alan ötən əsrin ortalarında ərsəyə gəlmiş ən yaxşı film kimi bu gün də dünyanı dolaşmaqdadır.

*Hazırladı:
M.MÜKƏRRƏMOĞLU,
Xalq qəzeti*